

*Александар Саша Гајић**

Институт за европске студије, Београд

ОД РЕПУБЛИКАНСКОГ ДО ИМПЕРИЈАЛНОГ УЗОРА: КРАТАК ПРЕГЛЕД РИМСКО-АМЕРИЧКИХ ПОРЕЂЕЊА**

Сажетак

У савременом јавном и стручном дискурсу честа су поређења између САД и Римског царства, најчешће базирана на сличностима њиховог империјалног настанка, развоја и позиције у међународним приликама својих епоха. Рад посматра историјску генезу овог поређења крећући се од времена када су Америчке колоније биле део Британске империје и када су римске републиканске врлине, као део класичног европског образовања, представљале узор америчким колонистима. Надаље се показује како су ови републикански узор били коришћени у Америчком рату за независност као антиподи британској монархистичкој тиранији, а затим и током првог периода америчке самосталности. Тада се римски републикански прваци користе као узор нижих, радничких и аграрних сталежа у борби против отуђене олигархије, док се, са друге стране, богати слојеви користе такође римским примерима који показују како су демагози, користећи се незадовољством нижих слојева, срушили републику и створили недемократско царство. Ове две перцепције биће пригрљене пре и током Америчког грађанског рата, прва на Југу, а друга углавном на

* Електронска адреса аутора: romero@eunet.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Северу. Крајем 19. века, римско америчка поређења почињу да се виде или у кључу евангелистичког морализма или као по први пут афирмативни примери империјалне моћи и луксуза. Ова виђења, тек донекле модификована опстају до Хладног рата, након чега постају део једне готово манихејске геополитичке слике о супротстављености демократског републиканизма и тоталитарног империјализма. У постхладноратовској епохи поређења САД и Рима попримају различита лица, крећући се од преиспитивања теза о неизбежности успона и пада великих сила, преко повлачења аналогije са униполарном моћи Америке у донедавном међународном систему, до критике урушавања републиканских врлина и установа услед империјалне концентрације моћи и корозивних дејстава корупције.

Кључне речи: САД, Рим, републиканско наслеђе, историјске аналогije, униполарни поредак, империја

1. АМЕРИЧКО УГЛЕДАЊЕ НА РИМСКЕ УЗОРЕ ПРЕ И ТОКОМ СТВАРАЊА САД

Савременим истраживањима која проналазе паралеле између САД и Рима претходио је дуг процес угледања генерација Американаца на римске узор. Узрок томе у доброј мери лежи у класичном европском образовању кога су колонисти донели са собом у Нови свет. Једнако као и Библија, и антички класици служили су као носиоци позитивних и негативних примера читавог низа генерација Американаца. „Американци су истрајавали у посматрању класика као незаобилазних учитеља врлина и сматрали су античке ауторе својим старим, мудрим пријатељима. Они су наставили да испољавају класичну опсесију ка тобожњим заверама упереним против слободе. Попут њихових предака, Американци су од класика извлачили осећање свог идентитета и сврхе који их је, у заједничкој борби, спајао са њиховим прецима. Од античких поета и политичких теоретичара они су наставили да црпе пасторализам који је глорификовао рурални, пољопривредни живот. Истрајавали су у величању једноставности, етике и љубави према природи коју су исказивали класични аутори

и теоретичари. Укратко, класици су наставили да опскрбљују Американце једном од главних збирки идеолошког оруђа.”¹

Угледањем на класичне узоре своју снагу је црпео и модерни републиканизам. Он је на тлу америчких колонија наишао на плодно тле, постајући главно политичко средство тамошње борбе против британске колонијалне власти. „Неколико векова пре америчке револуције, историја Римске републике имала је истакнуто место у машти образованих Европљана. Модерна политичка теорија, од Макијавелија до Монтескијеа, покушавала је да разуме узроке величине и пропасти Римске републике... Крајем 18. века, Американци нису били толико заокупљени латинским митовима и легендама, колико историјом римске слободе. У тој историји су истовремено видели и архетип и упозорење. Године 1772. на другу годишњицу покоља у Бостону, Џозеф Ворен је написао: „Баш та племенита приврженост ка слободном устројству подигла је стари Рим и омогућила му да од свог безначајног почетка стигне до блиставог врхунца. И управо губитак те привржености збацио га је са врха у мрачну провалију срама и ропства.”² Сличност између побуњених колонија у односу на „тиранску” британску монархију са једне и римског републиканизма који је свргнуо Тарквинија Охолог, последњег страног владара Рима, са друге стране, била је омиљена и општепозната. У тешким тренуцима по америчке револуционаре, позивање на римске републиканске узоре уливало је нову наду устаницима против британске круне. Познат је случај из маја 1778. године, када је, након недавног пораза и дуготрајних напора да се опорави Континентална армија, Џорџ Вашингтон инсистирао да се његовим трупама изводи представа „Катон” Јоџеза Адисона (написана 1713). Вашингтон је био убеђен у јак емотивно-пропагандни ефект Катоновог поклича „Слобода или смрт!” (кога су преузеле и америчке патриоте) на његове трупе које су се спремале да се, након прегрупписавања, поново сукобе са Британцима.³

1) Carl Richard, *The Founders and the Classics: Greece, Rome and the Enlightenment*, Harvard University Press, Harvard, 2009, стр. 12.

2) Роберт Бела, *Погажени завет*, Књижара круг, Београд, 2003, стр. 49.

3) Margareth Malamud, *Ancient Rome and Modern America*, Willey Blackwell, London, 2009, стр. 10.

У очима „очева оснивача” Сједињених Држава, дакле, нису високо стајали само оснивачи републиканског Рима, већ и знамените личности позног републиканског раздобља попут Катона Млађег, Цицерона, Касија и Брута. Ови знаменити Римљани били су слављени као хероји који су принципијелно бранили слободу против тираније Јулија Цезара, диктатора. Сачувано је писмо које је Џон Адамс, један од „очева оснивача” САД, 18. маја 1781. године писао свом сину, Џону Квинсију Адамсу, будућем председнику САД: „У друштву са Салустијем, Цицероном, Тацитом и Ливијем, научићеш се мудрости и врлини. Видећеш их представљене – са свом привлачношћу коју језик и машта могу да искажу – као и порок и лудост у свом његовом изопачењу и ужасу.”⁴

У временима настанка САД било је, свакако, и супротних, знатно ређих примера. Тако је у свом говору на прослави четворогодишњице доношења „Декларације о независности”, 4. јула 1778. године Дејвид Ремзи, представник Јужне Каролине, егзалтирано узвикивао како је тле Америке подлога за стварање империје у односу на коју случајеви оснивања македонске, римске и британске империје постају безначајни.⁵ Недвосмислено глорификовање империје и империјалних потенцијала које пружа огромна земља са неслућеним богатствима, временом је постајало све прихваћеније од стране обичних Американаца. Они су, међутим, углавном сматрали да ће ова извесно настајућа империја бити знатно другачија од свих претходних: она ће, били су убеђени, бити мудрија, слободнија, мирољубивија. Веровали су чврсто да ће она, како је говорио Томас Џеферсон,⁶ бити „империја слободе”.

2. РИМСКИ УЗОРИ У РАНОЈ ИСТОРИЈИ САД

Историја раних Сједињених Држава препуна је паралела и угледања на римски републиканизам. „Отуда и превласт римског класицизма у површинском слоју симбола

4) Carl Richard, *The Founders and the Classics: Greece, Rome and the Enlightenment*, нав. дело, стр. 23.

5) Charles Maier, *Among Empires: American Ascendancy and its Precedors*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 2007, стр. 1.

6) Видети: Peter Onuf, *Jefferson's Empire: The Language of American Nationhood*, University of Virginia Press, Charlottesville, 2000.

нове републике. И сама терминологија тог симболизма је латинизована: речи „република”, „председник”, „конгрес”, „сенат” латинског су порекла и јасно се разликују од речи којима су у Британији означаване сличне појаве. На великом печату Сједињених Америчких Држава уписане су две латинске изреке: “*E pluribus unum*” и “*Novus ordo seclorum*”, мада је, и поред позивања на Вергилија у овом последњој, потпуно јасно да оне садрже и библијски ниво значења.”⁷ Када је 1796, након два председничка мандата, Џорџ Вашингтон учинио за своје европске савременике нешто крајње неуобичајено – одбио да се поново кандидује и одступио од власти, стварајући тиме преседан кога ће се придржавати сви потоњи председници САД (изузев Френка Дилана Рузвелта), његов гест широм Сједињених Држава сматран је за вид угледања на Цинцината – римског патрицијског земљопоседника. И пре овог чина, Вашингтон је у јавности био виђен као човек који се руководи римским републиканским вредностима.⁸ Зато су га, неретко, портретисали са класичним римским симболима. Антонио Канова га је, примера ради, извајао у римској војној одећи, са спуштеним мачем који симболички представља његово одрицање од власти, као и са пером којим се спрема да напише своје опроштајно обраћање – прокламацију одрицања од председничке функције. Жан Антоан Хјустон извајао га је у одећи ондашњих центлемена, како своје руке полаже на ликторско пруже – симболе римске власти. Чарлс Вилсон Пили и Џон Трумбул сликали су Вашингтона са јасним реферисањем на славни Цинцинатов пример – како оре земљу, док му стиже позив да брани отаџбину.⁹

Џон Квинси Адамс, последњи класично образовани центлмен старог кова који је био изабран за председника САД, био је први који је за време свог председничког мандата (1825–1829) почео да сумња да се у САД понавља историја у негативном смислу и да оне, постепено, клизе ка сличном исходу који је својевремено задесио Римску републику. Познато је да се, након што је 1829. био поражен од стране Ендруа Џексона у трци за нови председнички мандат, Адамс повукао и у осами

7) Роберт Бела, *Погажени завет*, нав. дело, стр. 50.

8) Garry Wills, *Cincinnatus: George Washington and the Enlightenment*, Garden City, New York, 1984, стр. 110.

9) Исто, стр. 13.

поново ишчитавао комплетна Цицеронова дела. Адамсово класично образовање наводило га је да све тадашње процесе сагледава кроз призму римске историје. Стога му се чинило да је и у Америци, као некада у Риму, акумулација богатства почела да отвара врата опасностима луксуза и корупције на које је упозоравала класична републиканска политичка филозофија као на главно извориште недаћа што, неминовно, доводи до успона демагога и тирана.¹⁰

У овом периоду припадници средње и ниже класе често су користили паралеле са судбином Римске републике на нови начин. Осећајући се експлоатисаним од стране богатих индустријалаца и банкарских кругова, њих су идентификовали са римским аристократама док су себе видели као обесправљене плебејце. Пословично глорификујући римске републиканске прваке, нарочито оне из познијег периода као што су били припадници партије популара реформски настројене у корист сиромашног плебса, нижи слојеви САД су уз браћу Грахе и Гаја Марија, све чешће за свог узора сматрали и Спартака, вођу устанка робова који је до темеља уздрмао Римску републику. Читав низ позоришних комада написаних у периоду између 1820–1840. године („Виргинија” Џемса Шеридана Ноулса из 1821, „Гладијатор” Роберта Брда 1831, „Гај Марије” Роберта Смита 1831, „Последњи дани Помпеје” Луиса Медине 1836. итд.) у којима се протагонисти буне против корумпиране аристократије, сведоче нам о уобличавању специфичне вредносне оријентације као основе новог политичког идентитета који се везивао за тада нову Демократску странку, а који се супротстављао владајућој републиканској идеологији. И на другим пољима се видео отклон од аристократског републиканизма у правцу залагања за „римско” тумачење позиције права сиромашнијих слојева.¹¹ Тако су представници „Асоцијације на националну реформу” (НРА), највећег синдикалног покрета у периоду пре грађанског рата, користили аналогije које су глорификовале залагања браће Грах за аграрну реформу у корист плебса и њихово настојање да се добије део државне, јавне земље. Све то је чињено са циљем да се сачува република независних фармера и занатлија

10) Carl Richard, *The Founders and the Classics: Greece, Rome and the Enlightenment*, нав. дело, стр. 78.

11) Margareth Malamud, *Ancient Rome and Modern America*, нав. дело, стр. 18.

од велепоседничке аристократије и индустријалаца огрезлих у луксузу и корупцији. За присталице Демократске странке и њеног председничког кандидата Ендрјуа Цексона, водеће аристократске елите републиканског Рима биле су парадигма олигархијске власти која држи народне масе у потчињености и манипулише скупштинским процедурама. Са друге стране, виговци у америчком Конгресу сматрали су демократе за популистичке демагоге који смерају да, уз помоћ сиромашних маса, подрију републиканско уређење САД и заведу личну диктатуру. Због тога су виговци, неретко, у јавности описивали Ендрјуа Цексона као савременог демагошког диктатора – Цезара модерног доба.¹² Демократе су, насупротив томе, у Цексону као „ратнику са границе” и борцу са Индијанцима и Британцима, видели доследног заступника интереса америчких плебејаца. За „антицексоновце” – попут оних који су издавали новине у Вермонту и Балтимору – главни политички поклич био је „нема славе за Цезара, већ за славу Рима” и „Брут је заузео позицију против Цезара”.¹³ У овом периоду је Џон Саливан, демократа, цексоновац и познати уредник новина, сковао термин „објава судбине” (*Manifest Destiny*).¹⁴ Ова синтагма се односила на неминовност континенталног протезања Сједињених Држава, чијим остварењем ће оне израсти у светску империјалну позицију, у „далекосежну, безграничну будућност које ће представљати еру америчке величине. У свом величанственом временском и просторном распону, ова нација многих нација је предодређена да човечанству објави извршност божанских принципа.”¹⁵

3. РИМСКЕ ПАРАЛЕЛЕ У АМЕРИЧКОМ ГРАЂАНСКОМ РАТУ

У годинама пре сецесије и грађанског рата – када су се повећавале разлике у ставовима како су се економско-социјалне и идеолошке разлике између Севера и Југа умножавале – обе стране су користиле римске аналогije у мери и на начин

12) Исто, стр. 21.

13) Edwin Arthur Miles, “The Whig party and the menace of Caesar”, *Tennessee Historical Quarterly*, 27 (Winter 1968), Nashville TN, 1968, стр. 368.

14) Хенри Бемфорд Паркс, *Историја САД*, Рад, Београд, 1985, стр. 331.

15) Charles Maier, *Among Empires: American Ascendancy and its Predecessors*, нав. дело, стр. 2.

како им је то одговарало. И једна и друга страна је, зарад јачања својих позиција, најчешће славила примере Тиберија и Гаја Семпронија Граха чија је историјска улога аграрних реформатора постала поприште разних дебата и међусобних критика. На Северу, браћа Грах су пре свега били виђена као заговорници реформи у корист осиромашених грађана и узори у настојањима да се спроведе аграрна реформа у САД. На Југу, где су доминирали робовласнички велепоседи, браћа Грах су била виђена као вешти политичари и говорници који су се, пре свега, одупирали корумпираном, олигархијском сенату са позиција старе, „коленивићевске” аристократије.

Наравно, друго важно „семе раздора” између Севера и Југа – питање робовласништва – било је безброј пута претресано кроз позивање на класичне, римске изворе. У њима је свака страна налазила аргументе за сопствене позиције. На Северу, црни аболициониста Дејвид Вокер користио је још крајем двадесетих година 19. века метафору о сукобу Рима са Картагином као божију казну републици због процвата робовласништва. Вокер је користио сваку прилику да призива неког новог Ханибала да дође пред врата Рима и сруши мрско робовласништво.¹⁶ Аболиционистичко коришћење класичних примера разјаривао је јужњачке анти-аболиционисте. Они су строго одвајали робовласништво у Риму од разлога коруптивног пропадања републике, сматрајући да је робовласништво било општеприхваћена појава у античким временима која је утемељена и у природном праву и самој Библији; штавише – да је управо робовски рад тај који омогућава пуну грађанску, републиканску слободу и доколицу неопходну за упражњавање грађанских врлина које спречавају опадање и нестанак републике.¹⁷ Године 1855. Џорџ Фредерик Холмс, професор на колеџу „Вилијам и Мери”, написао је опсежно побијање које је циљало на Џорџа Банкрота и друге критичаре ропства. Холмсово дело је било препуно цитата класичних аутора како би се контрирало северњачким дијатрибама о друштвеним, политичким и економским опасностима ропства – и античким и америчким. „Није ропство било то које је довело до пропасти

16) Herbert Aptheker, *One Continual Cry: David Walker's Appeal to the Colored Citizen of the World, 1829–1830, its Setting & its Meaning, together with the Full Text of the Third, and Last, Edition of the Appeal*, New York, 1965, стр. 82–83.

17) Margareth Malamud, *Ancient Rome and Modern America*, нав. дело, стр. 76.

Грчке и Рима, тврдио је Холмс. То су, пре и изнад свега, били грамзивост богатих и њихова опресија сиромашних: пораст богатства, луксуза и лакомоти те корозивни утицај свеопште похлепе.¹⁸ Са друге стране, Џон Колдвел Калхун – водећи јужњачки политичар и политички мислилац из Јужне Каролине током целе прве половине 19. века – повезивао је позивање на отпор према Северу са слободом појединих држава и ограничавањем федералних власти, при томе се слажући са робовласништвом као позитивном цивилизацијском тековином. Због отпора мајоризацији и редефинисању републиканизма, све позивајући се и на изворне вредности „оца оснивача” САД и античке класике, Калхун је од стране својих поштовалаца широм Југа био сматран за „последњег Римљанина” (*Ultimus Romanus*).¹⁹

Са почетком грађанског рата 1861. године, најмоћнији северњачки индустријалци везани за Линколнову администрацију добили су монополе у захукталој ратној индустрији. Све то се правдало ратним напорима и нужним одрицањима радних маса зарад постизања војне победе над Југом и спаса федералне државе. Бројни Американци на самом Северу били су забринути да ће плутократија у потпуности искористи грађански рат да би уништила предратну републику. Они су ову ситуацију видели сличну оној у случају Савезничког рата када је Римска република прво пала у руке безобзирном диктатору Корнелију Сули, потом и у руке два тријумвирата и, на крају, завршила у загрљају Октавијана Августа, првог римског цара. Друштвени реформатори, синдикалци, народњачки политичари и активисти – сви они су у ратним приликама развијали нова поређења са Римом како би се супротставили цезаристичким тенденцијама у америчкој републици.

На Југу, који је, након дуге и огорчене одбране, са одмицањем рата све више почео да увиђа даљу безуспешност отпора, почео је да све више преовладава „катоновски” дискурс који је позивао на „слободу или смрт”. Југ је свој сецесионистички пут највише видео као вид отпора

18) Reginald Coupland, *Wilberforce: A Narrative*, Oxford University Press, Oxford, 1903, стр. 445–446.

19) Видети: Margaret Coit (ed.), *John C. Calhoun: Great Lives Observed*, Upper Saddle River, Prentice-Hall, New Jersey, 1970.

корумпираној олигархији која се крије иза федералних власти и која манипулише аболиционистичким поклицима како би подјармила грађане појединих америчких држава. Почетком 1865, непосредно пред пад Ричмонда, престонице Југа, тамошњи писац и новинар Едвард Афлред Полард је публикувао памфлет у коме је, апелујући на част и историјску славу, упоређивао борбу до задње капи крви на Југу са отпором кога је Катон код Утике пружио Цезару. Будући да је Ричмонд такође био сазидан на седам брежуљака и да је Томас Цеферсон тамо сазидао градску кућу угледајући се на архитектуру римског храма, Полард је главни град Вирџиније често називао „наш Рим”.²⁰

4. РАЂАЊЕ АМЕРИЧКОГ ИМПЕРИЈАЛИЗМА И ПОРЕЂЕЊА СА РИМОМ

Употреба повлачења паралела између Рима и Америке настављена су и после окончања грађанског рата, доживљавајући прави процват у задњој трећини 19. века. У овом периоду римске паралеле су постале често коришћено реторичко средство у литерарним делима, новима те политичким говорима и памфлетима. Оне су биле употребљаване за пословичну стигматизацију политичких махинација, деловања разбојничких барона, класног раслојавања и опресије.

Раздобље на прелазу из 19. у 20. век било је време када су историјски романи открили и популаризовали нову тему везану за римска поређења: прогон хришћана, Јевреја и врлински настројених грађана уопште који су вршени од стране корумпиране империјалне власти. Ова тема ће, за веома кратко време, потпуно заменити класичним образовањем усађене перцепције о републиканском Риму и његовом узорном грађанском понашању.²¹ Нова евангелистичка култура својеручки је пригрлила тријумфални и прогресивни наратив о хришћанском отпору – и коначној победи – над паганским Римом. Евангелистички линеарни наратив је био релевантнији за забринутост Американаца, припадника средње класе, него

20) Michele Valerie Ronnick, “Classical elements in Edward Pollard’s idea of southern honorand ‘The Lost Cause’ 1865–1866”, *Classical and Modern Literature* 18, Terre Haute, Indianapolis, 1997, стр. 19.

21) Margareth Malamud, *Ancient Rome and Modern America*, нав. дело, стр. 99-104.

што је то био осамнаестовековни и рано деветнаестовековни циклични модел успона и пада империје.²² За ову нову, значајно просперитетнију генерацију њених житеља, Америка је била изузетна: њено прихватање евангелистичког хришћанства значило је да земља може да пригрли и богатство и империју, а да опет избегне циклусе римског империјалног пропадања. Током деведесетих година 19. века и почетком 20. века, перцепција о бајковитој моћи Рима била је усмерена ка снази и богатству које је требало да буде искоришћено за изградњу материјалне културе као позитивног основа колективне идентификације. Дуж целе Америке, негативна поређења са декаденцијом и империјалним пренапрегнућем античког Рима које су биле тако уобичајене раније, у 18. и 19. веку, сада су засењене слављеничким повезивањем античке, римске и модерне, америчке империје. Узгред, поређења су указивала и на сличности између културалног и класног раслојавања у обе империје. „Империјални луксуз” и хедонистичко уживање, међутим, више нису представљали предмет осуде, већ узор за опонашање.²³ Тако су, на пример, нагло обогачени иноватори и предузетници у индустрији забаве преузимали имиџ популарних императора. Они су се у јавности разбацивали добрима и омогућавали најширој јавности да воајерски ужива увидом у луксуз који је ове појединце окруживао у свакодневном животу.²⁴

Када је, након Првог светског рата и првих просперитетних послератних година „империјалног уживања”, Велика депресија закуцала на врата тадашње највеће светске економске силе, холивудска фабрика снова реаговала је тако што је искористила постојеће представе о античком Риму како би у односу на њих редефинисала размере реакције америчке средње класе. У питању су били епски филмови, познати и као филмови „мачева и сандала”, попут оних Сесила де Мила. Они су, кроз спектакуларно приказивање декаденције Римског царства, уздизали конзервативне вредности и, посредно, осуђивали све револуционарне покрете. Једини изузетак било

22) Sean Wilentz, *The Rise of American Democracy: Jefferson to Lincoln*, Norton and Company, New York, 2005, стр. 267.

23) Suzzannah Lessard, *Architect of Desire: Beauty and Danger in the Stanford White Family*, Delta, New York, 1996, стр. 115.

24) Margareth Malamud, *Ancient Rome and Modern America*, нав. дело, стр. 151-155.

је приказивање мирољубивог, чисто духовног, унутрашњег отпора хришћана декадентном Римском царству и његовим корумпираним званичницима и монополистима.²⁵

После Другог светског рата и током целог Хладног рата, метафоре о Риму и поређења са Америком коришћене су често као средства промовисања западњачке глобалне геостратегије. На тај начин се желела афирмисати једна моралистичка, готово манихејска геополитичка ситуација о супротстављености демократског републиканизма и тоталитарног империјализма.²⁶ Паралелно, у бројним виђењима унутар самог америчког друштва опстајало је величање декадентног поимања империјалног богатства усмереног ка опонашању римских примера. То је видљиво нпр. у приказу луксуза Лас Вегаса, где је широко експлоатисана културолошка снага мита о можда декадентном, али несумњиво великом богатству и старог и новог Рима које је подстицало конзумирање и огромну потрошњу.²⁷

Повлачење паралела између најмоћније античке империје и САД у хладноратовској ери служило је бројним наменама и, временом, еволуирало са својим значењима. У совјетској пропаганди таква поређења тицала су се истицања негативних страна америчког империјализма: милитаристичког експанзионизма, поробљавања суверених народа и наметања сопственог културног модела као обрасца за потчињавање и културно растакање.²⁸ Са друге стране, такво поређење годило је и неким америчким републиканцима. Они су се, у појединим јавним приликама, јасно поистовећивали са конзервативним врлинама и традиционалним, вишевековним устројством Римске републике и њиховом жељом да, кроз ширење једног супериорног друштвеног и политичког модела, „цивилизују” друге народе и њихова друштва која су, по њима, или на нижем

25) Maria Wyke, *Projecting the Past: Ancient Rome, Cinema, and History*, Routledge, New York, 1997, стр. 135–137.

26) Martin Winkler, “The Roman Empire in American cinema after 1945.” in: *Imperial Projections: Ancient Rome and Modern Popular Culture* (eds. Sandra R. Joshel, Margaret Malamud, Donald T. McGuire, Jr.), John Hopkins University Press, Baltimore, 2001, стр. 50–67.

27) George Ritzer, Todd Stillman, “The modern Las Vegas casino-hotel: The paradigmatic new means of consumption”, *M@n@gement* 4/3, Toronto, 2001, стр. 83–99.

28) Видети: Nial Ferguson, *Uspón i pad američkog imperija*, Profil Multimedija, Zagreb, 2011, стр. 45.

степену развоја. Америчким конзервативцима је посебно ласкало поређење између моралне, „карактерне чврстине” Римљана из времена републике и модерних Американаца, као и уочавање сличности између римске и америчке неспутане силовитости те одлучности да ствари истерају до краја, као и убеђености да све све може постићи ако се у то уложи довољно енергије.”²⁹

5. САВРЕМЕНА РИМСКО-АМЕРИЧКА ПОРЕЂЕЊА

Крај Хладног рата и „униполарни моменат” у виду америчке доминације у међународним односима током деведесетих година 20. века био је обнародован неочекиваним распадом источног блока. Период свеопште надмоћи јасно је одисао „империјалном аромом”, па је и појам „империја” постао незаобилазни део речника целокупног – једнако либералног и конзервативног – политичког спектра. Појмови „империје” и „империјализма” почели су се служити како за описивање постојећег стања ствари.³⁰ Империјални приступ је понајвише коришћен зарад процене о „успону и паду великих сила”,³¹ односно бављења проблематиком која је копкала западне истраживаче друштвених процеса „дугог трајања”: да ли је могуће избећи судбину пређашњих империјалних творевина које су све одреда изгубиле претходни примат да би се, на крају, урушиле? Може ли „и америчка империја” избећи судбину својих претходника? „Представа (која кореспондира са виђењем о успону Рима) о Америци као великој сили која има бројне непријатеље мада никог равног себи, била је слика о динамичном друштву са неизмерним добрима и делатном генијалношћу. Нова представа (који кореспондира са Римом у фази опадања) све је гледала кроз слику преображаја Америке у неефикасно и јалово друштво које је опхрвано испољавањима патолошких појава попут масовне гојазности, коцкања и дуговања, па и са случајевима суочавања са изазовима самоубилачког исламизма: укратко, империје у очигледном опадању.”³²

29) Tanner Mirrlees, “American soft power or American cultural imperialism?”, in: *The New Imperialists* (ed. Colin Mooers), Oneworld, Oxford, 2006, стр. 199–227.

30) Nearing Scott, *American Empire*, Rand School of Social Sciences, New York, 2009.

31) Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила*, Службени лист СРЈ и ЦИД, Београд, 1999.

32) Vaclav Sims, *Why America is not a New Rome?*, MIT Press, London, 2010, стр. 10.

Следећи важан тренутак поистовећивања САД и Рима одиграо се у периоду након 11. септембра 2001. Тада је неоконзервативна администрација Џорџа Буша Јуниора прибегла унилатералном интервенционизму (тј. самосталним акцијама мимо међународне заједнице). Донет је и читав низ рестриктивних законских мера у оквиру „рата против тероризма”. Брзо обарање талибанског режима у Авганистану и отпочињања (грандиозно именованог) глобалног „рата против тероризма” биле су суштински одбрамбено-реталиорне реакције: па ипак оне су, готово моментално, ојачале схватања о америчком предумишљајном империјалном понашању. Мартин Вокер, новинар који је радио за „Гардијан УПИ”, писао је како се „нео-римска аналогија која је настала као површна новинарска маштарија пре више од деценије израсла у клише, и сада ја осећам извесно кајање”. Он је објаснио да његово писање о паралелама између древног Рима и Америке има своје порекло у разговору кога је водио са Адамом Михњиком, активистом „Солидарности”, на конференцији у Москви 1988. године, месец дана пре него што је пао Берлински зид.³³ И међу тадашњим (палео)конзервативцима и либертаријанцима почело је све више да преовладава виђење како постојећи процеси унутрашње трансформације САД неспорно указују на „империјално застрањење”. Застрањење је, мислили су, оличено у једном свеопштем ауторитарном „хибрису” који неодољиво подсећа на крај Римске републике и њено претварање прво у прикривену, а потом и отворену антитезу републици: у империјалну владавину. Заговорници тако поиманих империјалних паралела су се усредсредили да уоче историјски специфичне особине модерне и демократске природе САД као њене вредносне основе чијим се придржавањем може избећи злосрећна судбина Рима. „Међутим, чак ни инсистирање на америчкој изузетности, на „објави судбине” (*Manifest Destiny*) и америчкој слободи од уобичајене динамике успона и падова, не успева да одбаци велико поређење са Римом као архетипском империјом... Неки писци су били једнако заинтересовани за разлике између две државе, видећи их као суштинске за разумевање вероватне судбине модерне империје: ми живимо у свету у коме није виђена таква ситуација још од времена позних римских императора. Није у питању само војна

33) Исто, стр. 16.

доминација једне силе широм света. Није то чак ни огроман домет њених деловања. Нити је то само њено испољавање одлучности. Римске паралеле су евидентне, са том разликом да су Римљани били безбрижни по питању своје империјалне судбине, док су Американци имали империју још од времена Тедија Рузвелта, а истрајавали у убеђењу да је немају.³⁴

Какве су се врсте поређења између Америке и Рима – барем када су најеминентнији аутори у питању – најчешће јављала? У првим послехладноратовским годинама доминирале су аналогije о војној надмоћи и паралелама између “*Pax Romana*” и “*Pax Americana*”-е. Оне су приметне код стручњака као што су Баћевић, Малеби, Икенбери, Коен, Едвард Литвак и Ричард Фалк. Џозеф Нај је још тих раних деведесетих година користио уочене сличности о империјалној надмоћи као упозорења да то стање није трајно, пошто нас историја учи о пропасти Римског царства.³⁵ Временом, дубоко забринута тумачења везана за опадање моћи и пропаст империје постају све уочљивија. Она се наслањају на Кенедијеву сада већ класичну студију „Успон и пад великих сила” из 1988. године.³⁶ Сам Пол Кенеди се на почетку 21. века јавно огласио исказујући забринутост како се претња од „империјалног пренапрегнућа” вратила након импресивног економског раста крајем 20 века. Он је сматрао како ово пренапрегнуће у наредних двадесет и пет година може да доведе до великих фискалних и буџетских проблема.

Бројни европски интелектуалци проучавали су везе између Рима и Сједињених Држава. Џонатан Фриленд је претресао читав низ сличности између две империје – од војне моћи и колонизаторске политике све до саобраћајне инфраструктуре, метода културног асимилације (паралела романизације и американизације) и друштва медијског спектакла (нпр. Холивуд и гладијаторске игре у Колосеуму).³⁷ Познати немачки новинар и публициста Петер Бендер написао је књигу „Светска моћ Америке као новог Рима” (2003) у којој је, преточио свој изнијансирани анти-амерички сентимент

34) Neville Morley, *The Roots of Imperialism*, Pluto Press, London, 2010, стр. 7.

35) Joseph Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.

36) Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила*, нав. дело.

37) Johnatan Freedland, “*Rome, AD... Rome DC?*”, *The Guardian*, September 18, 2002.

тако јасно присутан код високих европских интелектуалаца окренутих класичном образовању.³⁸ Бендерове паралеле почивају на промишљању читавог низа политичких, културних и геостратешких прилика присутних у историјском животу главне античке и модерне империје.. Он је сматрао за основу сличности између САД и Рима у суштини острвски карактер обе империје (који их је у прво време израстања моћних држава чинио изолованим, али и заштићеним од спољних уплива). Ове тезе се у знатној мери наслањају на историјску дихотомију Карла Шмита о „сукобу мора и копна”, премда је Бендер успео да их креативно промени и тако уочи и читав низ других, веома значајних сличности.³⁹ Једна од његових најуспелијих паралела указује на то да обе империје нису настале последице политике неке истакнуте, „генијалне” историјске личности и њене успешне освајачке политике. У једном турбулентном, краћем периоду обе републике су надмашиле све своје такмаце и постале доминантне силе свога времена.

У свом опсежном раду о природи савремене светске хегемоније „Империја” Антонио Негри и Мајкл Харт узимају Рим као прототип империјалне власти.⁴⁰ Негријева и Хартова политичко-филозофска синтеза почива на постмарксистичким теоријским основама, антиглобализму и постмодернистичкој анализи моћи у институционализованим облицима живота у међународној заједници која, по њима, већ увелико израста у оно што називају суперструктуром илити „Империјом”. Како су у средишту ове суперструктуре смештене САД, Негријева и Хартова анализа савремених токова у великој мери почива на паралелама са учинцима пре свега античке римске империјалне власти. „За разлику од претходних, модерних капиталистичких империја које су почивале на секуларизованом облику трансцендентног суверенитета и на територијализацији која се само транспоновала на просторе њихових колонија, Империја је, како је они замишљају, баштиник иманентног суверенитета, израз збира субјеката и субјективитета који сами, изнутра, обликују сопствену судбину.”⁴¹

38) Peter Bender, *Weltmacht Amerika – Das Neue Rom*, Klett-Cotta, Stuttgart, 2003.

39) Carl Schmitt, *Land and Sea*, Plutarch Press, Washington DC, 1997.

40) Антонио Негри, Мајкл Харт, *Империја*, Игам, Београд, 2005.

41) Александар Гајић, *Идеја светске државе*, Правни факултет, Београд, 2012, стр. 169.

Италијан Вианисино је кренуо сличним путем као и Бендер, вршећи опсежно поређење римског и америчког империјализма. У томе су га следили бројни истраживачи, пре свих Кулен Марфи. Он је у својој веома читаној књизи „Да ли смо ми Рим?“⁴² из 2007. године поставио шест најважнијих паралела између две империјалне структуре: сличности између Рима и САД као светских центара; њихове сличности као војних суперсила; сличности између држава које су кроз приватизацију јавних служби имале неславне учинке, извргнувши се у корупцију власти и деградацију пређашњег цивилног друштва; сличности између „неуких друштава“, умногоне затвореним за спољни свет; сличности између држава са великим граничним проблемима и сличности између друштава неспособних да изађу на крај са проблемима и сопственом комплексношћу (у овом сегменту Марфи се прилично ослања на истраживања Џозефа Таинтера из његове књиге „Колапс комплексних друштава“).⁴³ И поред уочених сличности између негативних тенденција и главних проблема у случајевима обе историјске империје, у Марфијевим закључцима преовладава оптимизам по питању тога шта савремена Америка може да научи из римског примера и то искористи да избегне сличну судбину.

Песимистичке дијагнозе, укупно гледајући, ипак су преовлађујуће, иако су оне упућене са веома различитих идеолошких позиција унутар савременог политичког спектра. Мајкл Линд је тако анализирао дискурсе о Америци као „новом Риму“ и на левици и на десници и уочио њихове велике сличности.⁴⁴ Он је узимао као примере са једне стране писања Чарлса Краутхамера, колумнисте „Вашингтон Пост“-а, а са друге, текстове познатог писца Гора Видала.⁴⁵ Џек Снајдер је користио паралеле између Рима и Америке као полазишта за демистификаторску анализу стручних перцепција империја, односно веза између унутрашње политике и међународних амбиција империјалних структура.⁴⁶ Све ове промене у

42) Cullen Murphy, *Are We Rome?: The Fall of an Empire and the Fate of America*, Mifflin Harcourt, Houghton, 2007.

43) Џозеф Таинтер, *Колапс комплексних друштава*, Наклада Јесенски и Турк, Загреб, 2007.

44) Michael Lind, “Is America new Roman Empire?”, *The Globalist*, 19. June, 1992, Internet, <https://www.theglobalist.com/is-america-the-new-roman-empire/>, 15/03/2019.

45) Gore Vidal, *Decline and Fall of the American Empire*, Odonian Press, Berkley, 1992.

46) Jack Snyder, *Myths of Empire – Domestic Politics and International Ambitions*, Cornell University Press, London, 1991.

учавању аналогича добијених упоређивање Рима и САД, то јест њихових развојних историјских токова, јасно су узроковане једнако идеолошким и социјалним окружењем, то јест идеолошким и друштвеним факторима, а понајвише крупним друштвеним променама које су се одиграле током претходна два и по века.

ЛИТЕРАТУРА

- Бела Роберт, *Погажени завет*, Књижара круг, Београд, 2003.
- Гајић Александар, *Идеја светске државе*, Правни факултет, Београд, 2012.
- Кенеди Пол, *Успон и пад великих сила*, Службени лист СРЈ и ЦИД, Београд, 1999.
- Негри Антонио, Харт Мајкл, *Империја*, Игам, Београд, 2005.
- Паркс Хенри Бемфорд, *Историја САД*, Рад, Београд, 1985.
- Таинтер Џозеф, *Колас комплексних друштава*, Наклада Јесенски и Турк, Загреб, 2007.
- Aptheker Herbert, *One Continual Cry: David Walker's Appeal to the Colored Citizens of the World, 1829–1830, its Setting & its Meaning, together with the Full Text of the Third, and Last, Edition of the Appeal*, New York, 1965.
- Bender Peter, *Weltmacht Amerika – Das Neue Rom*, Klett-Cotta, Stuttgart, 2003.
- Coit Margaret (ed.), *John C. Calhoun: Great Lives Observed*, Upper Saddle River, Prentice-Hall, New Jersey, 1970.
- Coupland Reginald, *Wilberforce: A Narrative*, Oxford University Press, Oxford, 1903.
- Ferguson Nial, *Успон и пад америчког империја*, Профил Мултимедија, Загреб, 2011.
- Freedland Johnatan, "Rome, AD... Rome DC?", *The Guardian*, September 18, 2002.

- Lessard Suzzanah, *Architect of Desire: Beauty and Danger in the Stanford White Family*, Delta, New York, 1996.
- Lind Michael, "Is America new Roman Empire?", *The Globalist*, 19. June, 1992, Internet, <https://www.theglobalist.com/is-america-the-new-roman-empire/>, 15/03/2019.
- Maier Charles, *Among Empires: American Ascendancy and its Predecessors*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 2007.
- Malamud Margareth, *Ancient Rome and Modern America*, Willey Blackwell, London, 2009.
- Miles Edwin Arthur, "The Whig party and the menace of Caesar", *Tennessee Historical Quarterly* 27 (Winter 1968), Nashville TA, 1968.
- Mirrlees Tanner, "American soft power or American cultural imperialism?", in: *The New Imperialists* (ed. Colin Mooers), One-world, Oxford, 2006.
- Morley Neville, *The Roots of Imperialism*, Pluto Press, London, 2010.
- Murphy Cullen, *Are We Rome?: The Fall of an Empire and the Fate of America*, Mifflin Harcourt, Houghton, 2007.
- Nye Joseph, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.
- Onuf Peter, *Jefferson's Empire: The Language of American Nationhood*, University of Virginia Press, Charlottesville, 2000.
- Richard Carl, *The Founders and the Classics: Greece, Rome and the Enlightenment*, Harvard University Press, Harvard, 2009.
- Ritzer George, Stillman Todd, "The modern Las Vegas casino-hotel: The paradigmatic new means of consumption", *M@n@gement* 4/3, Toronto, 2001.
- Ronnick Michele Valerie, "Classical elements in Edward Pollard's idea of southern honorand 'The Lost Cause' 1865–1866", *Classical and Modern Literature* 18, Terre Haute, Indianapolis, 1997.
- Schmitt Carl, *Land and Sea*, Plutarch Press, Washington DC, 1997.

- Scott Nearing, *American Empire*, Rand School of Social Sciences, New York, 2009.
- Sims Vaclav, *Why America is not a New Rome?* MIT Press, London, 2010.
- Snyder Jack, *Myths of Empire – Domestic Politics and International Ambitions*, Cornell University Press, London, 1991.
- Vidal Gore, *Decline and Fall of the American Empire*, Odonian Press, Berkley, 1992.
- Wilentz Sean, *The Rise of American Democracy: Jefferson to Lincoln*, Norton and Company, New York, 2005.
- Wills Garry, *Cincinnatus: George Washington and the Enlightenment*, Garden City, New York, 1984.
- Winkler Martin, “The Roman Empire in American cinema after 1945.” in: *Imperial Projections: Ancient Rome and Modern Popular Culture* (eds. Sandra R. Joshel, Margaret Malamud, Donald T. McGuire, Jr.), John Hopkins University Press, Baltimore, 2001.
- Wyke Maria, *Projecting the Past: Ancient Rome, Cinema, and History*, Routledge, New York, 1997.

Aleksandar Sasa Gajic**FROM REPUBLICAN TO IMPERIAL MODEL: A
SURVEY OF ROMAN-AMERICAN COMPARISONS****Resume**

There are frequent comparisons between the United States and the Roman Empire in contemporary public and academic discourse, mostly based on the similarities of their imperial origins, development and position in the international circumstances of their eras. The paper's main goal is to observe the historical genesis of this comparison and its different conclusion that leads to the understanding of changes through which America went during last two and half centuries. Therefore, the main methods used for observation is comparative historical analysis based on historical documents and other historical material. The observation starts from the time when the American colonies were part of the British Empire and when Roman republican virtues, as part of classical European education, were representing the ideals of American colonists. It is further shown that these Republican role-models were used in the American War of Independence as antipodes to the British monarchist tyranny, and, then, during the first period of American independence, as the constitutive ideal of American statesmen. Then, during first part of the 19th Century, Roman Republican champions were used as models for lower, workers and agrarian classes in their struggle against alienated oligarchy, while on the other hand, rich classes also used Roman examples showing that demagogues that were using dissatisfaction of the lower classes destroyed the Republic and created an undemocratic Empire. These two perceptions will be embraced before and during the American Civil War, the first in the South and the second mainly in the North. At the end of the 19th century, Roman American comparisons began to be seen either in the light of evangelical morality or, for the first time, as affirmative examples of imperial power and luxury.

These views, only slightly modified, survived until the Cold War, after which they become part of an almost Manichean

geopolitical image of the opposition of democratic Republicanism and totalitarian imperialism. In the post-Cold War epoch, comparisons between the United States and Rome took different positions, ranging from questioning the thesis of the inevitability of the rise and fall of great powers, through the withdrawal an analogy with the unipolar position of America in the yesterday`s international system, to the critique of the collapse of republican virtues and institutions due to imperial concentration of power and corrosive the effects of corruption. In the early Post-Cold War years, analogies between military superiority of Rome and USA and “Pax Romana” and “Pax Americana” were dominant in writings of authors such as Bacevic, Maleby, Cohen, Luttwak and Falk. Latter, deeply concerned interpretations related to the decline of power and the fall of the empires were becoming more noticeable. They lean on Kennedy`s classic booke “The Rise and Fall of Great Powers” from 1988.

European intellectuals (such sa Bender or Negri), on the other side, have tried to compare the similarities between Roman and American power in order to understand the scope and depth of the domination of imperial structures over the areas that were subordinated to them, as is the case with contemporary Europe in relation to the United States. Since the beginning of the 21st Century, pessimistic observation about the decline of the Republic and the rise of the Empire due to the concetracion of power and enlarged corruption were the most visible both in the press and academic writings. In conclusion, changes of precepcion of analogies brought by comparisons between Rome and USA were strongly caused both by ideological and social environment, mostly by large changes that have occurred during the observed period of time.

Keywords: USA, Rome, Republican heritage, historical analogies, unipolar order, empire

* Овај рад је примљен 20. децембра 2018. године, а прихваћен на састанку Редакције 27. јуна 2019. године.